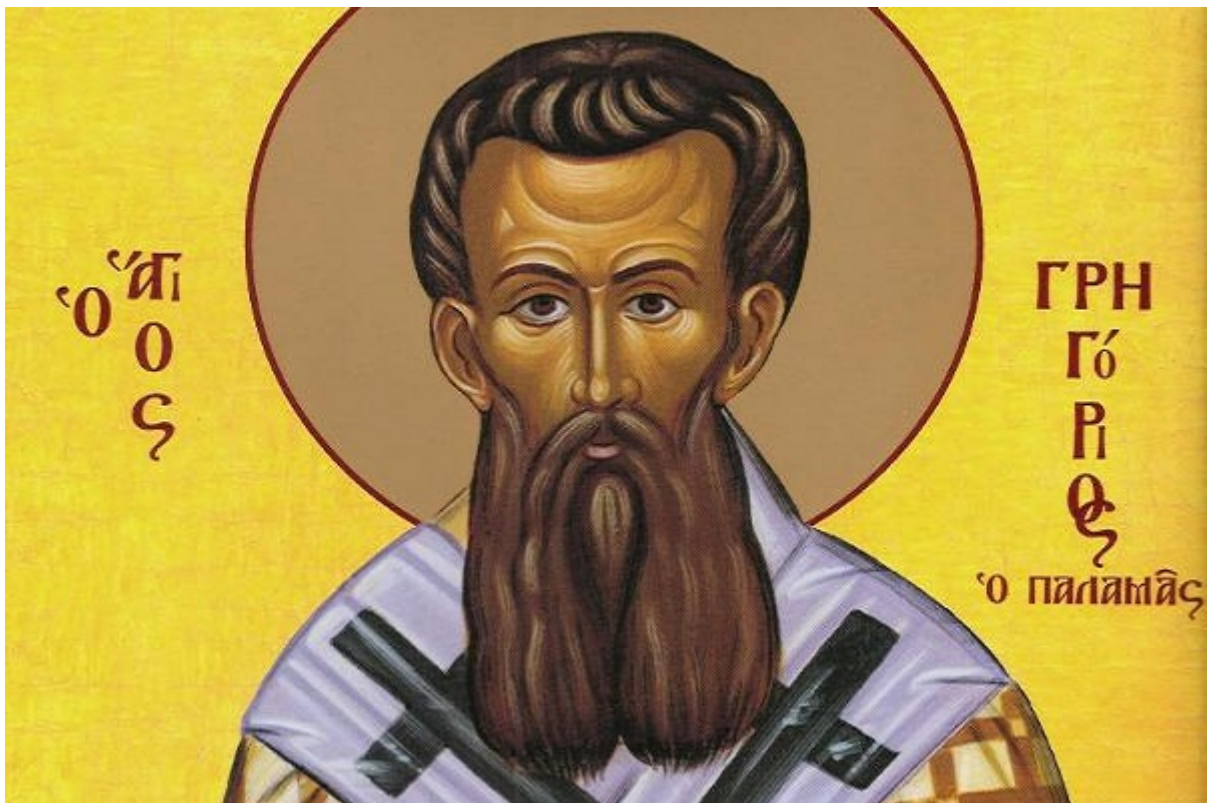

Η σχέση του Αγίου Γρηγορίου του Παλαμά με τη φιλοσοφία (Δρ. Ιωάννης Ν. Λίλης Λέκτορας Δογματικής και Συμβολικής Θεολογίας της Ανωτάτης Εκκλησιαστικής Ακαδημίας Ηρακλείου Κρήτης)

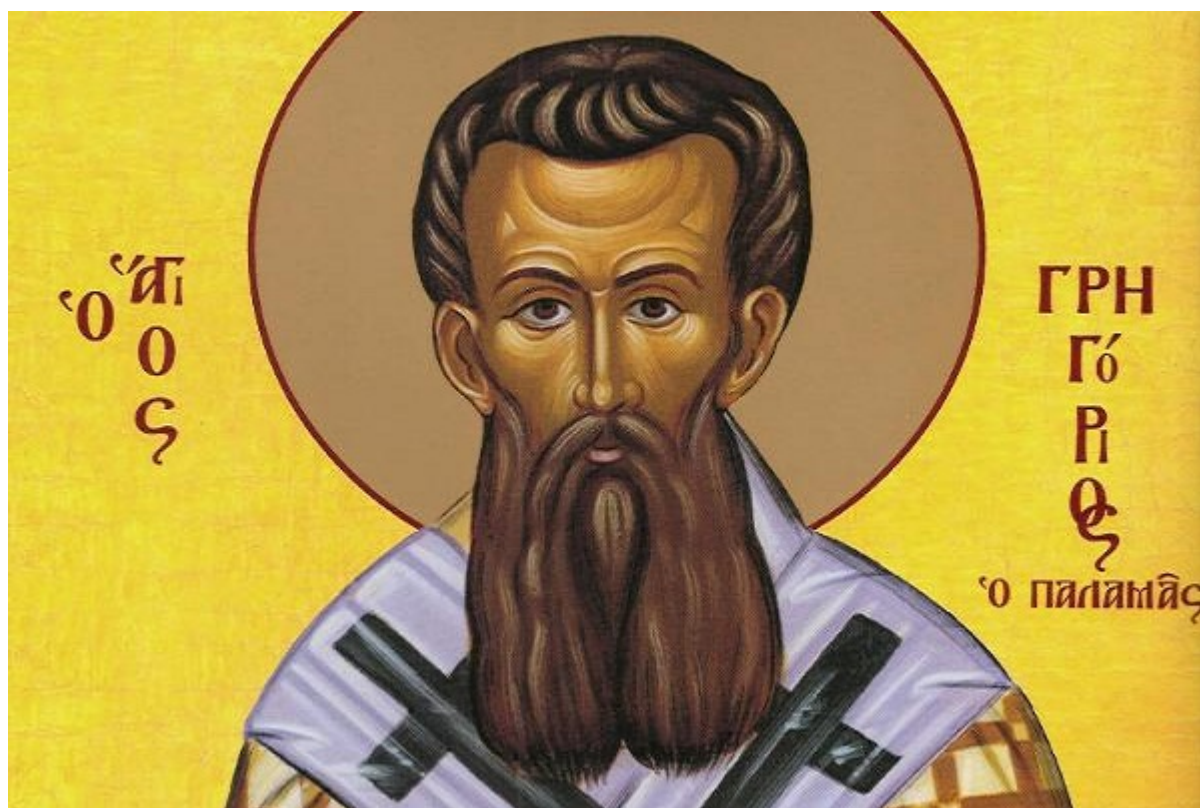
/ [Πεμπουσία· Ορθοδοξία-Πολιτισμός-Επιστήμες](#)

[Προηγούμενη δημοσίευση: <http://bitly.com/2cisEsV>]

Στην εποχή του αγ. Γρηγορίου Παλαμά και των ησυχαστικών ερίδων, δηλαδή το 14ο αιώνα μ.Χ., δεν υπήρχε πλέον η ελευθερία της εποχής του Μ. Αθανασίου, γιατί είχε α) είχε διατυπωθεί το ανατολικό χριστιανικό δόγμα β) βρισκόμαστε στην εποχή της «βυζαντινής φιλοσοφίας» ακόμα και για τον αγ. Γρηγόριο τον Παλαμά, ο οποίος αν και ο ίδιος δεν υπηρετεί τη «βυζαντινή φιλοσοφία», όπως την περιγράψαμε, αναπνέει μόνο σε αυτή την εποχή και γ) είχε προηγηθεί η διαφορετική χρήση του Αριστοτέλη στο δυτικό χριστιανικό δόγμα, δηλαδή ούτε σε αρχαία αθηναϊκά «τείχη», ούτε στα αχανέστατα βυζαντινά εδάφη, αλλά στα συγκεκριμένα φεουδαρχικά «σύνορα» του παπικού κράτους, και είχε παγιωθεί η

ταύτιση της αριστοτελικής «οὐσίας», όχι με το ακριβές περιεχόμενο του Αριστοτέλη, αλλά με το θεολογικό περιεχόμενο που έδωσαν οι Λατίνοι θεολόγοι στον, «πρώην» αριστοτελικό, όρο «οὐσία», στον οποίο δεν έκαναν την διάκριση μεταξύ «οὐσίας» και «ἐνέργειων» στο Θεό.

Γι' αυτό ανησυχούσε ο αγ. Γρηγόριος ο Παλαμάς. Οι Λατίνοι θεολόγοι ονόμαζαν τις αριστοτελικές «πρῶτες οὐσίες», ή αλλιώς την «ὕπόσταση», ως «οὐσία» και όχι ως «πρόσωπο», όπως έκανε ο Μέγας Βασίλειος στο ανατολικό χριστιανικό δόγμα τον 4ο αιώνα. Με το να ονομάζουν την «ὕπόσταση» ή την «πρώτη οὐσία» ως «οὐσία» και όχι ως «πρόσωπο», δεν εισέρχονταν σε περαιτέρω διευκρίνιση για τη διάκριση «ἐνέργειας» και «οὐσίας», όπως συνέβη στην Ανατολή. Στην αριστοτελική «οὐσία» οι δυτικοί θεολόγοι έβλεπαν τα πάντα, και «οὐσία» και «ἐνέργεια» και «πρόσωπο», χωρίς να προβαίνουν σε περαιτέρω διευκρινίσεις. Το λατινικό χριστιανικό δόγμα, έβλεπε ο Γρηγόριος ο Παλαμάς πίσω από τον Βαρλαάμ τον Καλαβρό και σήμερα στους Λατίνους θεολόγους θα κατευθυνθούμε για να βρούμε τη διάκριση μεταξύ «οὐσίας» και «ἐνέργειας», που είναι η άμεση γέφυρα, και όχι στον Αριστοτέλη, ο οποίος ήταν πιο μακρυνός και πλέον μακρυνό παρελθόν (εφόσον έπεσαν τα «τείχη» της αρχαίας Αθήνας). Αν δεν είχε προηγηθεί η πρόσληψη του Αριστοτέλη στο δυτικό χριστιανικό δόγμα με διαφορετικό τρόπο από ότι στο ανατολικό χριστιανικό δόγμα, δεν θα υπήρχε πρόβλημα με τη χρήση του αριστοτελικού όρου «οὐσία», όπως ακριβώς δεν υπήρξε όταν χρησιμοποιήθηκε ο συγκεκριμένος όρος από τον Μεγάλο Αθανάσιο κατά την Α΄ Οικουμενική Σύνοδο και από τους

Καπαδόκες Πατέρες. Καταλαβαίνουμε πως οι αρχαίοι ελληνικοί φιλοσοφικοί όροι δεν χρησιμοποιούνται με τον ίδιο τρόπο σε όλες τις εποχές του Βυζαντίου, και ο διαφορετικός τρόπος θα καθορίσει και τη διάκριση μεταξύ «βυζαντινής φιλοσοφίας» και χριστιανικού δόγματος.

Μία ανάλογη διατύπωση παρατηρούμε και στον συγγραφέα φιλόσοφο Στέλιο Ράμφο. Ο Στέλιος Ράμφος πιστεύει πως η διατύπωση του αγ. Γρηγορίου του Παλαμά για το ότι οι «ενέργειες» της Αγίας Τριάδος δεν είναι των «ὑποστάσεων» – «προσώπων» αλλά της «οὐσίας» – «φύσεως», μας οδηγεί στο συμπέρασμα πως «τα πρόσωπα δεν είναι ενέργειες, όπως ήθελε ο Ακίνδυνος – αλλά οι ενέργειες είναι εννυπόστατες σ' αυτά».[43] Αν όμως δεχτούμε μία τέτοια άποψη πιστεύει ο Στέλιος Ράμφος πως τότε δημιουργείται ένα πρόβλημα που ο ίδιος ο Ράμφος το χαρακτηρίζει ως «κενό» της παλαμικής θεολογίας : οι θείες ενέργειες ως απρόσωπες, γενικές, υφιστάμενες συγχρόνως και στα τρία πρόσωπα της θεότητας θέτουν εντός εισαγωγικών τον προσωπικό τους χαρακτήρα (πιστεύω πως εννοεί σε αμφισβήτηση). Επομένως θα έφθανε ένα και μόνο πρόσωπο για να εκδηλωθούν.

Ο φιλόσοφος Στέλιος Ράμφος

Το «κενό» που παρατηρεί είναι ότι δεν φαίνεται πώς μπορεί να γίνει η κοινωνία του κτιστού ανθρώπου με το άκτιστο. Το Εγώ θα ταυτίζεται πάντα με την αμαρτία και η θεραπευτική αγωγή της Χάριτος θα συνοψίζεται στην ενέργεια της προσευχής και στην ασκητική της αποχής και της στερήσεως.[44] «Μεταξύ των ουσιαδών μορφών, του απείρου της Χάριτος (π.χ. του τύπου της αληθείας, της δικαιοσύνης κ.λ.π.) και της πεπερασμένης υποστατικής – προσωπικής μορφής του

πνεύματος μας δημιουργείται αναντιστοιχία[45]». Όμως αν είναι έτσι, γιατί δεν υπήρξε πρόβλημα δέκα αιώνες πριν, όταν διατύπωσαν για πρώτη φορά οι Μ. Αθανάσιος και Μ. Βασίλειος τη διάκριση «οὐσίας» και «ἐνέργειας» και διευκρίνισαν, κυρίως ο Μ. Βασίλειος, ότι οι «ἐνέργειες» είναι της «φύσεως» – «οὐσίας» και όχι του «προσώπου» – «ὑποστάσεως»; Η απάντηση είναι, κατά τη γνώμη μου, γιατί οι αρχαίοι ελληνικοί φιλοσοφικοί όροι, ένας εκ των κυριοτέρων είναι σίγουρα ο αριστοτελικός «ἐνέργεια», δεν χρησιμοποιούνται με τον ίδιο τρόπο σε όλες τις εποχές της βυζαντινής περιόδου. Δέκα αιώνες νωρίτερα η αρχαία ελληνική φιλοσοφία ζούσε σε μία πλήρη ελευθερία που τις χάριζαν οι αχανέστατες εκτάσεις της βυζαντινής αυτοκρατορίας, ενώ στην εποχή του Γρηγορίου Παλαμά η αρχαία ελληνική φιλοσοφία, χωρίς καμία επαφή με την κλασική αρχαιότητα, είχε περάσει στη δυτική φεουδαρχία του λατινικού χριστιανικού δόγματος και στο πεδίο του σχολιασμού της «βυζαντινής φιλοσοφίας». Αν εξετάσουμε μόνο τους αρχαίους ελληνικούς όρους στο χριστιανικό δόγμα, απογυμνώνοντας τους από την ιστορική τους πορεία δεν θα τους κατανοήσουμε. Τότε μόνο θα καταλάβουμε πως η «ὑπόσταση δεν μπορεί να συνδεθεῖ με τις ἐνέργειες πέρα και ἔξω ἀπό την ἀναφορά τους στην οὐσία, στην ὁποία ἄλλωστε ἔχουν και την οὐσία τους[46]», όπως σημειώνει ο Χρυσόστομος Σταμούλης σχολιάζοντας κριτικά την συγκεκριμένη αναφορά του Στέλιου Ράμφου[47].

Η διαφορά μεταξύ προστατευτικών «τειχών» των αρχαίων ελληνικών πόλεων και «αχανέστατων εκτάσεων» είναι μία εκ των πρωταρχικών αιτιών της πλήρους αποστάσεως μεταξύ Αριστοτέλους και εθνικών φιλοσόφων, σχολιαστών του Αριστοτέλη, των ελληνιστικών ετών. Οι «πρῶτες οὐσίες», ως απόρροια του τερματισμού της συνεχούς κινήσεως των «δευτέρων οὐσιῶν», εδραιώνουν για τον Αριστοτέλη τον Αθηναίο πολίτη, του οποίου το «πρόσωπο» (η «πρώτη οὐσία») απαιτεί συγκεκριμένη ιερότητα και ευθύνη – την υποχρεωτική συμμετοχή του με κλήρο στα δημόσια αξιώματα της Αθήνας, την ἔλλειψη ενός ισόβιου ἀρχοντα που αφαιρεί την ευθύνη των πολιτών, τη βουλή των πεντακοσίων, την εκκλησία του Δήμου και τους υπόλοιπους θεσμούς της αρχαίας αθηναϊκής δημοκρατίας – καθώς έχει μεταφυσική προέλευση (τις «δεύτερες οὐσίες»), ενώ για τους εθνικούς αριστοτελικούς σχολιαστές της ελληνιστικής εποχής είναι μία φιλοσοφική διδασκαλία με προεκτάσεις προσωπικές, υπαρξιακές και ελάχιστα, ίσως και καθόλου, πολιτικές. Για τους κλασικούς φιλοσόφους το ενδιαφέρον τους ήταν μόνο η πολιτική καθώς πίστευαν πως από τα πολιτικά ζητήματα εξαρτάται και η πιο κρυφή πτυχή της προσωπικής ζωής των πολιτών.

[43] Στέλιου Ράμφου, *Το χρονικό ενός καινούριου χρόνου* Αρμός Αθήνα 2008 σελ. 277,

283.

[44] Ράμφου, *Χρονικό*, σελ. 277, 283.

[45] Ράμφου, *Χρονικό*, σελ. 283.

[46] Χρυσοστόμου Σταμούλη, *Περί Φωτός (Προσωπικές ή φυσικές ενέργειες; Συμβολή στη σύγχρονη περί Αγίας Τριάδος προβληματική στον Ορθόδοξο χώρο)* «Το Παλίμψηστον» Θεσσαλονίκη ²2007, σελ. 137.

[47] Εξειδικευμένους εμπεριστατωμένους σχολιασμούς στο προαναφερθέν έργο του Στέλιου Ράμφου και συγκεκριμένα το χαρακτηρισμό «κενό» της Παλαμικής Θεολογίας, βλ. Σταμούλης, *Περί Φωτός*, σελ. 65 - 87.